

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
«ІНСТИТУТ ПРОМИСЛОВИХ ТА БІЗНЕС ТЕХНОЛОГІЙ»
УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
НАУКИ І ТЕХНОЛОГІЙ**

Г.М. ПРОНІНА, О.В. АБРАМОВА

ЛАТИНСЬКА МОВА

Дніпро 2022

УДК 811.124

Латинська мова: Навчальний посібник з дисципліни для студентів спеціальності 035 – Філологія, спеціалізації 035.041 Германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська (бакалаврський рівень) / Укл.: Г.М. Проніна, О.В. Абрамова. Дніпро: ІПБТ УДУНТ, 2022. 43 с.

Містить основні відомості з фонетичного та лексико-граматичного устрою латинської мови, а також вправи, крилаті вислови та автентичні тексти для опрацювання.

Призначений для студентів спеціальності 035 – Філологія, спеціалізації 035.041 Германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська (бакалаврський рівень).

Друкується за авторською редакцією.

Укладачі: Г.М. Проніна, канд. філол. наук, доц.
О.В. Абрамова, канд. філол. наук, доц.

Відповідальна за випуск В.В. Прутчикова, канд. філол. наук, доц.

Рецензенти: Н.Б. Коваль, канд. філол. наук, доц. (Придніпровська державна академія будівництва та архітектури)
Г.А. Онищенко, канд. філол. наук, доц. (НТУ «Дніпровська політехніка»)

© ІПБТ УДУНТ, 2022

© Проніна Г.М., Абрамова О.В., 2022

ВСТУП

Латинська мова є обов'язковим компонентом освітньо-професійної програми, її знання є необхідним для кращого розуміння студентами фонетичної, лексичної і граматичної будови сучасної англійської та інших мов через зіставлення їх з латиною.

Метою пропонованого навчального посібника є формування у студентів системного уявлення про фонетичний, лексичний та граматичний лад латинської мови; вироблення навичок і вмінь лексико-граматичного аналізу текстів латинською мовою; засвоєння основних принципів перекладу з латинської мови на українську зі словником.

Навчальний посібник складається з трьох модулів:

Модуль 1. Фонетична та граматична будова латинської мови.

Модуль 2. Часи системи інфекта в латинській мові.

Модуль 3. Часи системи перфекта в латинській мові.

Навчальний посібник містить вправи, крилаті вислови та автентичні тексти для опрацювання.

МОДУЛЬ 1. ФОНЕТИЧНА ТА ГРАМАТИЧНА БУДОВА ЛАТИНСЬКОЇ МОВИ.

Походження *Lingua Latina*.

Поряд зі слов'янськими, балтійськими, германськими, індійськими, іранськими мовами, а також давньо- і новогрецькою, латинська мова належить до індоєвропейських мов, які мають спільне походження від однієї прамови, пор.:

лат.	укр.	нім.	англ.
frater	брат	Bruder	brother
mater	мати	Mutter	mother
mors	мертвий	Mord, morden	murder
tres	три	drei	three

Якщо на початку I тис. до н. е. латинською мовою говорило виключно плем'я латинян, що населяло невелику область Лацій (*Latium*) із центром у місті Рим (*Roma*) на заході середньої частини Апеннінського півострова, то до кінця II ст. до н. е. латина стала головною мовою населення всієї Італії, а також поширилась на завойовані римлянами області Піренейського півострова і сучасної південної Франції. Римські легіонери і торгівці сприяли розповсюдженню латинської мови серед місцевого населення. Таким чином, романізації зазнали спочатку кельти, що населяли Галлію, германські племена, а потім і населення Британії, яке перебувало під владою римлян впродовж п'яти століть.

Як наслідок римських завоювань, англійська мова зберігає в собі сліди латинської мови у назвах міст *Manchester*, *Lancaster*, *Newcastle*, *Fossway*, *Fossbrook*, *Lincoln*, *Colchester* зі складовою частиною -chester, -caster, -castle від лат. *castra* «військовий табір» і *castellum* «укріплення», *foss-* від *fossa* «рів», *col(n)* від *colonia* «поселення». Завоювання Британії у V-VI ст. германськими

племеними англів, саксів і ютів збільшило число латинських запозичень в англійській мові за рахунок слів, що їх германці засвоїли під римським впливом, пор.:

лат.		нім.		англ.
vinum	→	Wein	→	wine
strata	→	Strasse	→	street
campus	→	Kampf	→	camp

І сьогодні латина не втрачає актуальності як мова-джерело для утворення суспільно-політичної та наукової термінології, вона активно вивчається не лише філологами, а й студентами юридичних та медичних закладів вищої освіти.

Алфавіт. Фонетика. Правила вимови.

Латинський алфавіт налічує 25 літер.

Написання	Назва літери	Вимова	Написання	Назва літери	Вимова
A a	a	a	N n	en	n
B b	be	b	O o	o	o
C c	ce	k/ts	P p	pe	p
D d	de	d	Q q	ku	k
E e	e	e	R r	er	r
F f	ef	f	S s	es	s
G g	ge	g	T t	te	t
H h	ha	h	U u	u	u/v
I i	i	i	V v	ve	u
J j	jota	j	X x	ix	ks
K k	ka	k	Y y	upsilon	i
L l	el	l	Z z	zeta	z
M m	em	m			

Голосні у класичній латині були довгими – ā, ē, ī, ō, ū, ŷ і короткими – ă, ĕ, ĭ, ȅ, ŭ, ȷ.

Розглянемо правила читання голосних.

Буква **i** вимовляється як [j] на початку слова перед голосною, а такою всередині слова між двома голосними: *iuventus* – молодість, *maiestas* – велич, *Troia* – Троя. В інших позиціях буква вимовляється як [i]: *victoria* – перемога, *orbis* – коло.

Буква **u** вимовляється як [i] та вживається у словах, що походять з грецької мови, наприклад: *tyrannus* – тиран.

У латинській мові було чотири дифтонги: **ae**, **oe**, **au** та **eu**.

Дифтонг **ae** вимовляється як довгий звук [e]: *aeternus* – вічний, *aestimo* – цінувати, але *aer* – повітря.

Дифтонг **oe** також вимовляється як довгий звук [e]: *roena* – покарання, *штраф*.

Дифтонг **au** вимовляється як [au]: *aurum* – золото, *autumnus* – осінь.

Дифтонг **eu** вимовляється як [eu]: *Europa* – Європа, *deus* – бог.

Правила читання приголосних.

Буква **c** вимовляється як [ts], якщо стоїть перед **i**, **e**, **u**, **ae**, **oe**, наприклад: *Cicero* – Цицерон, *cyclus* – коло, *decem* – десять, *Caesar* – Цезар, *coelum* – небо.

При цьому буква **c** вимовляється як [k] в інших позиціях: *caute* – обачно, *caput* – голова, *confido* – довіряти, *decoro* – прикрашати.

Буква **h** вимовляється як [h]: *herba* – трава, *homo* – людина, *humanitas* – людяність.

Букву **l** слід вимовляти м'яко, як-от *labor* – праця, *locus* – місце, *lyra* – ліра.

Буква **s** вимовляється як [z] у позиції між двома голосними: *rosa* – роза, *causa* – причина. В інших позиціях її слід вимовляти як [s]: *stella* – зірка, *signo* – позначати.

Буква **q** вживається тільки у сполученні з **u** – **qu** і вимовляється як [kv]: *aqua* – вода, *quarta* – чверть, *quinque* – п'ять.

Буква **x** вимовляється як [ks]: *lex* – закон, *lux* – світло, *nox* – ніч, *rex* – цар.

Буква **z** вимовляється як [z]: *zodiacus* – зодіак, *zona* – пояс, зона.

Буквосполучення **ti** вимовляється як [tsi], наприклад, *negotior* – торгувати, *militia* – армія, *gratia* – привабливість, *lectio* – урок, *ratio* – розум,

але у позиції після [s], [t], [ks] **ti** вимовляється як [ti], пор.: *bestia* – звір, *mixtio* – змішування.

Буквосполучення **ch** вимовляється як [h]: *chronica* – літопис, *chaos* – хаос, *Christus* – Христос, *chorus* – хор, *schola* – школа.

Буквосполучення **gu** вимовляється як [gv] у позиції перед голосними: *lingua* – мова.

Буквосполучення **su** вимовляється як [sv] перед голосними: *suadeo* – давати пораду, але *suus* – свій.

Буквосполучення **ph** вимовляється як [f]: *philosophia* – філософія, *phantasia* – фантазія.

Буквосполучення **rh** вимовляється як [r], наприклад: *rheto* – оратор.

Буквосполучення **th** вимовляється як [t]: *hypothesa* – інотека, *theatrum* – театр, *thema* – тема.

Правила складоподілу в латинській мові.

Складоподіл проходить:

1. між двома голосними або між дифтонгом і голосним: *re-us*, *ru-i-na*, *ra-ti-o*
2. перед одним приголосним або між двома приголосними: *sa-pi-en-ti-a*, *fi-li-a*, *ma-gi-cus*
3. перед **qu**: *lo-qua-ci-tas*, *ne-quam*
4. перед сполученням **b, p, d, t, g, c + r, l**: *ne-gle-go*, *ni-grum*, *a-ra-trum*, *ca-pra*
5. у групі з трьох і більше приголосних: *um-bra*, *ul-tra*, *mon-stro*
6. *j* між голосними позначає два звуки [maj-jor]
7. префікси утворюють окремий склад: *im-pe-tus*, *de-scen-do*

Якщо склад закінчується на голосний або дифтонг, то він відкритий (*leo*, *pa-tri-a*, *sae-pe*). Склад, що закінчується на приголосний, є закритим (*mel*, *li-ber-tas*).

Також склади в латинській мові могли бути довгими та короткими. Склад є довгим, якщо він утворений довгим голосним або дифтонгом: *fuēre*. Закритий склад є завжди довгим, наприклад, *de-scēn-do*. Відкритий склад із коротким голосним є коротким: *su-pĕ-ros*.

У двоскладових словах наголос припадає на перший склад: *vī-ta*, *nōs-tra*, *brē-vis*.

У багатоскладових словах наголошеним є передостанній склад (другий від кінця), якщо він довгий, а якщо він короткий, то наголос припадає на третій від кінця склад: *ma-gis-trā-tus*, *in-cog-nī-tus*.

Поставте наголос та прочитайте згідно з правилами вимови голосних та приголосних, вивчіть напам'ять:

Non tam praeclarum est scire Latine, quam turpe nescire.

Cicero

Gaudeāmus igitur
ГІМН СТУДЕНТІВ

1. Gaudeāmus igitur,
Juvēnes dum sumus!
Post jucundam juventūtem,
Post molestam senectūtem
Nos habēbit humus.

Отже, веселімося,
Поки ми молоді!
Після веселої молодості,
Після обтяжливої старості
Нас прийме земля.

2. Ubi sunt, qui ante nos
In mundo fuēre?
Transeas ad supēros,
Transeas ad infēros,
Hos si vis vidēre!

Де ті, хто перед нами
У світі були?
Йдіть до небесних богів,
Перейдіть до царства мертвих,
Хто хоче їх побачити.

3. Vita nostra brevis est,
Brevi finiētur;
Venit mors velocīter,
Rapit nos atrocīter,
Nemīni parcētur!

Наше життя коротке,
Скоро закінчиться.
Смерть приходить швидко,
Хапає нас безжалісно,
Нікому не буде пощади!

4. Vivat academia!

Хай живе Академія!

Vivant professōres!	Хай живуть професори!
Vivat membrum quodlibet!	Хай живе кожен зокрема!
Vivant membra quaelibet!	Хай живуть всі разом!
Semper sint in flore!	Хай завжди вони процвітають!

5. Vivant omnes virgīnes	Хай живуть усі дівчата,
Gracīles, formōsae!	Стрункі, красиві!
Vivant et muliēres	Хай живуть і жінки,
Tenērae, amabīles,	Ніжні, милі,
Bonae, laboriōsae!	Добрі, працьовиті!

6. Vivat et res publica	Хай живе і республіка,
Et qui illam regunt!	І хто нею править.
Vivat nostra civitas,	Хай живе наша община,
Maecenātum caritas,	Милість меценатів,
Qui nos hic protēgunt!	Які нами тут опікуються.

7. Pereat tristitia,	Хай згине печаль,
Pereant dolōres!	Хай згине туга!
Pereat diabōlus,	Хай згине диявол,
Quivis antiburschius	Всякий ворог студентів,
Atque irrisōres!	А також насмішники!

NOMINA SUBSTANTIVA

ІМЕННИК

Латинські іменники мають два числа: однину (numerus singularis) і множину (numerus pluralis). Також іменники мають граматичну категорію роду – чоловічий рід (genus masculinum), жіночий (genus femininum) та середній (genus neutrum).

У латинській мові є шість відмінків:

Nominativus – називний відмінок, хто? що?

Genetivus – родовий відмінок, кого? чого?

Dativus – давальний відмінок, кому? чому?

Accusativus – знахідний відмінок, кого? що?

Ablativus – аблятив, ким? чим? де? коли? чому? як?

Vocativus – кличний відмінок

Іменники в латинській мові відмінюються за п'ятьма відмінами. Словникова форма іменника складається із форми у Nominativus singularis та закінчення у Genetivus singularis, наприклад:

I відміна *gutta, ae f* – крапля

II відміна *servus, i m* – раб, слуга, *puer, i m* – хлопчик

III відміна *homo, inis m* – людина, *pars, partis f* – частина, *animal, alis n* – тварина

IV відміна *fructus, us m* – фрукт, *cornu, us m* – ріг

V відміна *res, ei f* – річ.

DECLINATIO PRIMA

ПЕРША ВІДМІНА ІМЕННИКІВ І ПРИКМЕТНИКІВ

Сюди як правило належать іменники жіночого роду, що у Nom. sing. мають закінчення **-a**, а у Gen. sing. – закінчення **-ae**: *gutta, ae f* – крапля.

Як виключення, до першої відміни також відносять деякі іменники чоловічого роду – *poeta (поет), nauta (моряк), incola (житель)*.

З іменниками першої відміни узгоджуються прикметники жіночого роду, що закінчуються на **-a**, приміром: *clara, magna, alta*.

Зразок відмінювання словосполучення іменника з прикметником:

	Singularis	Pluralis
Nom., Voc.	<i>gutta parva</i>	<i>guttae parvae</i>
Gen.	<i>guttae parvae</i>	<i>guttarum parvarum</i>
Dat.	<i>guttae parvae</i>	<i>guttis parvis</i>
Acc.	<i>guttam parvam</i>	<i>guttas parvas</i>
Abl.	<i>gutta parva</i>	<i>guttis parvis</i>

DECLINATIO SECUNDA

ДРУГА ВІДМІНА ІМЕННИКІВ І ПРИКМЕТНИКІВ

До цієї відміни відносяться іменники чоловічого роду, які у Nom. sing. мають закінчення **-us, -er**, а також іменники середнього роду із закінченням **-um** у Nom. sing. При цьому іменники обох родів однаково мають у Gen. sing. закінчення **-i**: *ager, agri m* – поле, *magister, tri m* – начальник, *puer, pueri m* – хлопчик, *captivus, i m* – в'язень, *deus, i m* – бог, *caelum, i n* – небо, *aurum, i n* – золото, *argentum, i n* – срібло.

З іменниками другої відміни відповідно узгоджуються прикметники чоловічого (*clarus, magnus, altus*) та середнього роду (*clarum, magnum, altum*).

Зразки відмінювання словосполучень іменників з прикметниками:

	Singularis	Pluralis
Nom., Voc.	<u>captiv<u>u</u>s</u> <u>caec<u>u</u>s</u>	<u>captiv<u>i</u></u> <u>caec<u>i</u></u>
Gen.	<u>captiv<u>i</u></u> <u>caec<u>i</u></u>	<u>captiv<u>o</u>r<u>u</u>m</u> <u>caec<u>o</u>r<u>u</u>m</u>
Dat.	<u>captiv<u>o</u></u> <u>caec<u>o</u></u>	<u>captiv<u>is</u></u> <u>caec<u>is</u></u>
Acc.	<u>captiv<u>u</u>m</u> <u>caec<u>u</u>m</u>	<u>captiv<u>o</u>s</u> <u>caec<u>o</u>s</u>
Abl.	<u>captiv<u>o</u></u> <u>caec<u>o</u></u>	<u>captiv<u>is</u></u> <u>caec<u>is</u></u>

	Singularis	Pluralis
Nom., Voc.	<u>puer</u> <u>bon<u>u</u>s</u>	<u>puer<u>i</u></u> <u>bon<u>i</u></u>
Gen.	<u>puer<u>i</u></u> <u>bon<u>i</u></u>	<u>puer<u>o</u>r<u>u</u>m</u> <u>bon<u>o</u>r<u>u</u>m</u>
Dat.	<u>puer<u>o</u></u> <u>bon<u>o</u></u>	<u>puer<u>is</u></u> <u>bon<u>is</u></u>
Acc.	<u>puer<u>u</u>m</u> <u>bon<u>u</u>m</u>	<u>puer<u>o</u>s</u> <u>bon<u>o</u>s</u>
Abl.	<u>puer<u>o</u></u> <u>bon<u>o</u></u>	<u>puer<u>is</u></u> <u>bon<u>is</u></u>

	Singularis	Pluralis
Nom., Voc.	<u>cael<u>u</u>m</u> <u>clar<u>u</u>m</u>	<u>cael<u>a</u></u> <u>clar<u>a</u></u>
Gen.	<u>cael<u>i</u></u> <u>clar<u>i</u></u>	<u>cael<u>o</u>r<u>u</u>m</u> <u>clar<u>o</u>r<u>u</u>m</u>
Dat.	<u>cael<u>o</u></u> <u>clar<u>o</u></u>	<u>cael<u>is</u></u> <u>clar<u>is</u></u>
Acc.	<u>cael<u>u</u>m</u> <u>clar<u>u</u>m</u>	<u>cael<u>a</u></u> <u>clar<u>a</u></u>
Abl.	<u>cael<u>o</u></u> <u>clar<u>o</u></u>	<u>cael<u>is</u></u> <u>clar<u>is</u></u>

VERBUM ДІЄСЛОВО

Дієслово в латинській мові має чотири основні форми, які подаються у словнику:

- 1) **persona prima singularis, Praesens indicativi activi** (1 ос. одн. теп. часу дійсного способу активного стану), що має закінчення -o: *credo* – я вірю, *defendo* – я захищаю.

Основа інфекта, від якої утворюються граматичні часи системи інфекта, формується відокремленням -re від початкової форми дієслів, що відносяться до I, II, IV дієвідмін (*ama-re, habe-re, dormi-re*) та відокремленням -ere у початкових форм дієслів III дієвідміни (*defend-ere*).

- 2) **persona prima singularis, Perfectum indicativi activi** (1 ос. одн. минулого часу дійсного способу активного стану), що має закінчення -i: *Veni, vidi, vici* – прийшов, побачив, переміг.

Основу перфекта, від якої утворюються граматичні часи системи перфекта, отримуємо відокремленням закінчення -i від другої словникової форми дієслова, наприклад: *ven-i*, основа перфекта *ven-*.

- 3) **Supinum** (супін) – це віддієслівний іменник, що вживається для вираження мети та має закінчення -um: *venio medicatum* – я приїжджу, щоб лікувати.

- 4) **Infinitivus praesentis activi** (інфінітив або неозначена форма теперішнього часу дійсного способу): *credere* – вірити, *amare* – любити. Наприклад, словникові форми дієслова *любити* є такими: *amō, avi, atum, are*.

Чотири дієвідміни латинського дієслова

Дієвідміна	Інфінітив	Основа інфекта	Кінцева літера основи
I	amāre	amā-	а
II	habēre	habē-	е
III	defendēre	defend-*	приголосний або u/e
IV	dormīre	dormī-	і

*Для дієслів I, II, IV дієвідміни основа інфекта утворюється відкиданням закінчення **-re** від інфінітива, а у дієслів III дієвідміни необхідно відкинути закінчення **-ere**.

PRAEPOSITIONES

ПРИЙМЕННИКИ

Прийменники в латинській мові вживаються з двома відмінками Accusativus та Ablativus.

Прийменники *in* – *в*, *na* та *sub* – *під* вживаються з Accusativus, якщо можна поставити питання «куди?», та з Ablativus, якщо можна поставити питання «де?»:

In aqua scribis.

Sub rosa.

З відмінком Ablativus вживаються такі прийменники, як *a*, *ab*, *abs* – *від*, *de* – *від*, *z*, *e*, *ex* – *із*, *cum* – *з*, *pro* – *за*, *zamiŕstŕ*, *prae* – *перед*. Наприклад:

A posteriōri.

A priōri.

Ab ovo.

De jure. De facto.

Ex libris.

Qui pro quo.

Aut cum scuto, aut in scuto.

Sine ira et studio.

У свою чергу з Accusativus вживаються прийменники *ad* – *до*, *y*, *ante* – *пну*, *перед*, *до*, *inter* – *між*, *post* – *після*, *contra* – *проти*, *trans* – *через*.

Ad futurum memoriam.

Per aspera ad astra.

Otium post negotium.

Post factum.

Primus inter pares.

Contra spem spero!

МОДУЛЬ 2. ЧАСИ СИСТЕМИ ІНФЕКТА В ЛАТИНСЬКІЙ МОВІ.

PRAESENS INDICATIVI ACTIVI ТЕПЕРІШНІЙ ЧАС ДІЙСНОГО СПОСОБУ АКТИВНОГО СТАНУ

утворюється за зразком **основа інфекта + особові закінчення**

Persona	singularis	pluralis
persona prima	-o (<i>я</i>)	-mus (<i>ми</i>)
persona secunda	-s (<i>ти</i>)	-tis (<i>ви</i>)
persona tertia	-t (<i>він, вона, воно</i>)	-nt (<i>вони</i>)

Для дієслів I, II, IV дієвідміни особові закінчення додаються до основи інфекта.

Відмінювання дієслова I дієвідміни amāre

Persona	Singularis	Pluralis
1	amo* <i>я люблю</i>	amamus <i>ми любимо</i>
2	amas <i>ти любиш</i>	amatis <i>ви любите</i>
3	amat <i>він, вона любить</i>	amant <i>вони люблять</i>

N.B. У 1 ос. одн. у дієслів I дієвідміни голосна літера основи інфекта -а при додаванні особового закінчення -о, зливається із закінченням і перетворюється на -о.

Відмінювання дієслова II дієвідміни habēre

Persona	Singularis	Pluralis
1	habeo <i>я маю</i>	habemus <i>ми маємо</i>

2	habes <i>ти маєш</i>	habetis <i>ви маєте</i>
3	habet <i>він, вона має</i>	habent <i>вони мають</i>

Відмінювання дієслова III дієвідміни defendere

N.B. У дієслів III дієвідміни у 2 ос. одн., 3 ос. одн. та у 1. ос. мн. і 2 ос. мн. між основою інфекта та особовим закінченням з'являється сполучний голосний **-i-**, а у 3 ос. мн. – сполучний голосний **-u-**.

Persona	Singularis	Pluralis
1	defendo <i>я захищаю</i>	defendi <u>mus</u> <i>ми захищаємо</i>
2	defendi <u>s</u> <i>ти захищаєш</i>	defendi <u>tis</u> <i>ви захищаєте</i>
3	defendi <u>t</u> <i>він, вона захищає</i>	defendi <u>unt</u> <i>вони захищають</i>

Відмінювання дієслова IV дієвідміни dormire

Persona	Singularis	Pluralis
1	dormio <i>я сплю</i>	dormi <u>mus</u> <i>ми спимо</i>
2	dormi <u>s</u> <i>ти спиш</i>	dormi <u>tis</u> <i>ви спите</i>
3	dormi <u>t</u> <i>він, вона спить</i>	dormi <u>unt</u> * <i>вони сплять</i>

N.B. У дієслів IV дієвідміни у 3 ос. мн. між основою інфекта та особовим закінченням з'являється сполучний голосний **-u-**.

Виконайте граматичний аналіз і переклад речень з латинської мови на українську.

1. Bene laboramus. 2. Cur male labōras? 3. Bene laborare debetis. 4. Si tacet, consentit. 5. Si tacent, consentiunt. 6. Cur male scribis? 7. Quid legis? 8. Legisne bene? 9. Bene legere debent. 10. Scribitne bene? 11. Bene scribere debet. 12. Cur male legis et scribis? 13. Cur male audis? 14. Semper bene discere debēmus. 15. Amatisne legere? 16. Cur legere non amant? 17. Quis interrōgat? 18. Quis respondet? 19. Interrogatis. 20. Respondemus. 21. Valetisne? 22. Valemus. 23. Valere cupimus. 24. Semper valere debetis. 25. Quid ibi struis? 26. Quid struunt? 27. Si bene discis, laudo. 28. Si bene laboratis, laudamus. 29. Veto. 30. Vetare non debes. 31. Vivere est cogitare. 32. Bis dat, qui cito dat. 33. Cogito, ergo sum. 34. Cum tacent, clamant.

Вивчіть напам'ять крилаті вислови:

Gutta cavat lapidem.

Omnia mea mecum porto.

Pecunia non olet.

Aquila non captat muscas.

Manus manum lavat.

Fortes fortuna juvat.

Qui scribit, bis legit.

In aqua scribis.

Amor omnia vincit.

IMPERATIVUS

НАКАЗОВИЙ СПОСІБ ДІЄСЛОВА

Imperativus має форми однини і множини.

Форма однини наказового способу для дієслів **I, II, IV** дієвідміни утворюється так само як і основа інфекта – відкиданням закінчення **-re** від інфінітива. У дієслів **III** дієвідміни від інфінітива необхідно відкинути закінчення **-ere**, при цьому кінцева літера основи **-i** зміниться на **-e** (за фонетичним законом).

Форма множини наказового способу для дієслів усіх дієвідмін утворюється приєднанням закінчення **-te** до основи інфекта. У дієслів **III** дієвідміни між основою інфекта та закінченням **-te** наявний сполучний голосний **-i-**.

Відм.	Singularis	Pluralis
I	Ama! Люби!	Amate! Любiть!
II	Habe! Май!	Habete! Майте!
III	Defende! Захищай!	Defendite!* Захищайте!
IV	Dormi! Спи!	Dormite! Спiть!

Заперечна форма наказового способу дієслова в латинській мові утворюється для singularis **noli + infinitivus**, для pluralis **nolite + infinitivus**.

Відм.	Singularis	Pluralis
I	Noli amāre! Не люби!	Nolite amāre! Не любiть!
II	Noli habēre! Не май!	Nolite habēre! Не майте!
III	Noli defendēre! Не захищай!	Nolite defendēre! Не захищайте!
IV	Noli dormīre! Не спи!	Nolite dormīre! Не спiть!

Граматичний аналіз і переклад речень з латинської мови на українську.

1. Bene labora! 2. Bene disce! 3. Audi, scribe, lege! 4. Audite, scribite, legite!
5. Vale! 6. Valet! 7. Vive valeque! 8. Noli tacere! 9. Nolite tacere! 10. Nolite credere!
11. Cede! 12. Noli cedere! 13. Responde! 14. Respondete! 15. Nolite interrogare!
16. Festina lente. 17. Divide et impera! 18. Nota bene! (= NB!). 19. Noli tacere, si dicere debes.
20. Noli vetare: vetare non debes. 21. Responde, si interrogo. 22. Si interrogamus, respondete!
23. Nolite tacere, si respondere debetis. 24. Si nihil credis, male est. 25. Credo. 26. Bene facite, quod facitis. 27. Qui honeste vivit, bene vivit.
28. Honestе vivere debetis. 29. Noli venire! 30. Frustra veniunt. 31. Venire non debent.
32. Nolite venire! 33. Noli cedere!

Крилаті вислови за темою:

Medice, cura te ipsum!

Si vis amari, ama!

Si vis pacem, para bellum!

Divide et impera!

Carpe diem!

Inter utrumque vola!

Medica mente non medicamento!

Memento mori!

Festina lente!

Vale et me ama.

Vale et memor sis mei.

Nota bene!

Verte!

Salve! Salvete!

Vale! Valet!

DECLINATIO TERTIA

ТРЕТЯ ВІДМІНА ІМЕННИКІВ

До цієї відміни належать іменники чоловічого, жіночого та середнього роду, що мають різні закінчення у Nom. sing., а у Gen. sing. – спільне для всіх трьох родів закінчення **-is**: *fur, furis m* – злодій, *sal, salis m* – сіль, *vertex, icis m* – вершина, *urbs, urbis f* – місто, *mel, mellis n* – мед. Слід звернути увагу, що за закінченням у Gen. sing. визначається відміна іменника, а відкинувши закінчення, отримуємо основу для відмінювання за відмінками.

Іменники III відміни відмінюються за трьома типами: приголосним, мішаним та голосним.

До III приголосної відміни відносяться нерівноскладові іменники трьох родів, тобто ті, у яких у Gen. sing. кількість складів на один більша, ніж у Nom. sing., при цьому їх основа закінчується на приголосний, наприклад: *vertex, icis m* – вершина, *salus, salutis f* – порятунок, *libertas, libertatis f* – свобода.

	Singularis	Pluralis
Nom., Voc.	rex	reges
Gen.	regis	regum
Dat.	regi	regibus
Acc.	regem	reges
Abl.	rege	regibus
	Singularis	Pluralis
Nom., Voc.	libertas	libertates
Gen.	libertatis	libertatum
Dat.	libertati	libertatibus
Acc.	libertatem	libertates
Abl.	libertati	libertatibus
	Singularis	Pluralis
Nom., Voc.	tempus	tempora
Gen.	temporis	temporum

Dat.	tempor <u>i</u>	temporib <u>us</u>
Acc.	temp <u>us</u>	tempor <u>a</u>
Abl.	tempore	temporib <u>us</u>

До III голосної відміни відносяться нерівноскладові та деякі рівноскладові іменники середнього роду із закінченнями **-e, -al, -ar** у Nom. sing., наприклад: *mare, maris n* – море, *animal, animalis n* – тварина, *insigne, is n* – знак, *exemplar, aris* – зразок.

	Singularis	Pluralis
Nom., Voc.	mar <u>e</u>	maria <u>a</u>
Gen.	maris	marium
Dat.	mar <u>i</u>	marib <u>us</u>
Acc.	mar <u>e</u>	maria <u>a</u>
Abl.	mar <u>i</u>	marib <u>us</u>

До III мішаної відміни відносяться дві групи іменників чоловічого і жіночого роду:

- 1) рівноскладові іменники із закінченнями **-es, -is** у Nom. sing.:

civis, civis m – громадянин/громадянка, *nubes, is f* – хмара.

	Singularis	Pluralis
Nom., Voc.	nub <u>e</u> s	nub <u>e</u> s
Gen.	nubis	nubium
Dat.	nubi	nubib <u>us</u>
Acc.	nub <u>e</u> m	nub <u>e</u> s
Abl.	nub <u>e</u>	nubib <u>us</u>

- 2) нерівноскладові іменники із основою на два і більше приголосних та закінченням **-is** у Gen. sing.: *pars, partis f* – частина, *pons, pontis m* – міст, *mens, mentis m* – розум, *fustis, fustis m* – налка.

	Singularis	Pluralis
Nom., Voc.	fustis	fust <u>e</u> s
Gen.	fustis	fustium
Dat.	fusti	fustib <u>us</u>

Acc.	<u>fustem</u>	<u>fustes</u>
Abl.	<u>fuste</u>	<u>fustibus</u>

DECLINATIO QUARTA ЧЕТВЕРТА ВІДМІНА ІМЕННИКІВ

До четвертої відміни відносяться іменники чоловічого та середнього роду з основою на **-ŭ-**. При цьому в Nom. sing. іменники чоловічого роду мають закінчення - **ŭs**, а іменники середнього роду – **-ŭ**. У Gen. sing. вони мають спільне для двох родів закінчення – **ŭs**: *fructŭs, fructŭs* m – фрукт, *cornŭ, cornŭs* n – ріг. Нижче подано зразок відмінювання відповідних іменників:

	Singularis	Pluralis
Nom., Voc.	<u>fructus</u>	<u>fructus</u>
Gen.	<u>fructus</u>	<u>fructuum</u>
Dat.	<u>fructui</u>	<u>fructibus</u>
Acc.	<u>fructum</u>	<u>fructus</u>
Abl.	<u>fructu</u>	<u>fructibus</u>

	Singularis	Pluralis
Nom., Voc.	<u>cornu</u>	<u>cornua</u>
Gen.	<u>cornus</u>	<u>cornuum</u>
Dat.	<u>cornu</u>	<u>cornibus</u>
Acc.	<u>cornu</u>	<u>cornua</u>
Abl.	<u>cornu</u>	<u>cornibus</u>

N.B. Як виняток, до IV відміни також відносяться іменники жіночого роду *domŭs, ŭs* f – дім, *manŭs, ŭs* – рука.

Перекладіть українською мовою, визначте відміну та відмінок іменників, а також граматичний час, особу та число дієслів:

Manus manum lavat.

Taurorum arma sunt cornua.

Is, qui agrum non colit, fructus non accipiet.

Da mihi manum tuam.

DECLINATIO QUINTA П'ЯТА ВІДМІНА ІМЕННИКІВ

До п'ятої відміни відносяться іменники жіночого роду з основою на **-ē-**. У Nom. sing. іменники жіночого роду мають закінчення - **es**, а у Gen. sing. вони мають закінчення – **ei**: *fides*, *ei* f – віра, довіра, *res*, *rei* f – річ. Два роди може мати іменник цієї відміни *dies*, *diei* m, f – день, строк.

	Singularis	Pluralis
Nom., Voc.	<u>re</u> s	<u>re</u> s
Gen.	<u>re</u> i	<u>re</u> rum
Dat.	<u>re</u> i	<u>re</u> bus
Acc.	<u>re</u> m	<u>re</u> s
Abl.	<u>re</u>	<u>re</u> bus

	Singularis	Pluralis
Nom., Voc.	<u>die</u> s	<u>die</u> s
Gen.	<u>die</u> i	<u>die</u> rum
Dat.	<u>die</u> i	<u>die</u> bus
Acc.	<u>die</u> m	<u>die</u> s
Abl.	<u>die</u>	<u>die</u> bus

Перекладіть українською мовою, визначте відміну та відмінок іменників, а також граматичний час, особу та число дієслів:

Dies diem docet.

Bona fide.

Carpe diem!

Mala fide cum eo homine agit.

Est res publica res populi.

GRADUS COMPARATIONIS ADIECTIVORUM

СТУПЕНІ ПОРІВНЯННЯ ПРИКМЕТНИКІВ

У латинській мові існують три ступені порівняння прикметників: звичайний ступінь – *gradus positivus*, вищий ступінь – *gradus comparativus* та найвищий ступінь – *gradus superlativus*.

Звичайний ступінь охоплює прикметники I і II відміни, як-от:

carus, a, um – дорогий, а, е, милий, а, е

niger, gra, grum – чорний, а, е

creber, bra, brum – частотний, а, е частий, а, е

та прикметники III відміни:

brevis – короткий, е, *breve* – коротке

felix – щасливий,

celer, eris, ere – швидкий, а, е

Вищий ступінь порівняння прикметників утворюється відкинувши закінчення від форми Gen. sing. + суфікс *-ior-* для прикметників чоловічого і жіночого родів, та *-ius-* для прикметників середнього роду: *carus, a, um* – дорогий, а, е; *carior* – дорожчий, дорожча; *carius* – дорожче.

Найвищий ступінь порівняння прикметників утворюється від основи слова + суфікс *-issim-* та родових закінчень *-us, -a, -um*: *carissimus, carissima, carissimum* – найдорожчий, найдорожча, найдорожче. Нижче подано зразок утворення ступенів порівняння прикметників у латинській мові:

Звичайний ступінь (<i>gradus positivus</i>)	Вищий ступінь (<i>gradus comparativus</i>)		Найвищий ступінь (<i>gradus superlativus</i>)
m, f, n	m, f	n	m, f, n
<i>calidus, a, um</i> теплий, а, е	<i>calidior</i> тепліший, а	<i>calidius</i> тепліше	<i>calidissimus, a, um</i> найтепліший, а, е
<i>pulcher, chra, chrum</i> красивий, а, е	<i>pulchrrior</i> красивіший, а	<i>pulchrius</i> красивіше	<i>pulchrissimus, a, um</i> найкрасивіший, а, е
<i>brevis, e</i> короткий, а, е	<i>brevior</i> коротший, а	<i>brevius</i> коротше	<i>brevissimus, a, um</i> найкоротший, а, е
<i>felix</i> щасливий, а, е	<i>felicior</i> щасливіший, а	<i>felicius</i> щасливіше	<i>felicissimus, a, um</i> найщасливіший, а, е

Суплетивні ступені порівняння в латинській мові мають наступні
прикметники:

Звичайний ступінь (gradus positivus)	Вищий ступінь (gradus comparativus)		Найвищий ступінь (gradus superlativus)
m, f, n	m, f	n	m, f, n
<i>bonus, a, um</i> гарний	<i>melior</i>	<i>melius</i>	<i>optimus, a, um</i>
<i>malus, a, um</i> поганий	<i>pejor</i>	<i>pejus</i>	<i>pessimus, a, um</i>
<i>magnus, a, um</i> великий	<i>major</i>	<i>majus</i>	<i>maximus, a, um</i>
<i>parvus, a, um</i> малий	<i>minor</i>	<i>minus</i>	<i>minimus, a, um</i>
<i>multi, ae, a</i> чимало	<i>plures</i>	<i>plura</i>	<i>plurimr, ae, a</i>
<i>multum</i> багато		<i>plus</i>	<i>plurimum</i>

Утворіть *gradus comparativus* та *gradus superlativus* від прикметників
albus, celer, celeber, utilis, facilis, miser, altus, difficilis, similis, humilis, dignus, levis.

Перекладіть українською мовою та визначте ступені порівняння
прикметників:

Citius, altius, fortius!

Lingua celeris ist, mens celerior.

Aurum gravius est argento.

Quis vivit te honestior?

Turpe est Latine nescire.

Monumenta vivorum clarorum pulcherrimus floribus ornabantur.

Via recta brevissima est.

IMPERFECTUM INDICATIVI ACTIVI

Минулий час недоконаного виду дійсного способу активного стану.

Imperfectum ind. act. для дієслова *esse* має такі форми:

Persona	Singularis	Pluralis
prima	eram	eramus
secunda	eras	eratis
tertia	erat	erant

Для дієслів I, II дієвідміни Imperfectum ind. act. утворюється додаванням до основи інфекта суфікса **-ba-**, а для дієслів III і IV дієвідміни – додаванням суфікса **-eba-** + особові закінчення однини **-m, -s, -t** та множини **-mus, -tis, -nt**.

Відмінювання дієслова I дієвідміни amāre

Persona	Singularis	Pluralis
1	amab <u>am</u> я любив	amab <u>amus</u> ми любили
2	amab <u>as</u> ти любив	amab <u>atis</u> ви любили
3	amab <u>at</u> він любив, вона любила	amab <u>ant</u> вони любили

Відмінювання дієслова II дієвідміни habēre

Persona	Singularis	Pluralis
1	habeb <u>am</u> я мав	habeb <u>amus</u> ми мали
2	habeb <u>as</u> ти мав	habeb <u>atis</u> ви мали
3	habeb <u>at</u> він мав, вона мала	habeb <u>ant</u> вони мали

Відмінювання дієслова III дієвідміни defendēre

Persona	Singularis	Pluralis
1	defende <u>bam</u> я захищав	defende <u>bamus</u> ми захищали
2	defende <u>bas</u> ти захищав	defende <u>batis</u> ви захищали
3	defende <u>bat</u> він захищав, вона захищала	defende <u>bant</u> вони захищали

Відмінювання дієслова IV дієвідміни dormīre

Persona	Singularis	Pluralis
1	dormie <u>bam</u> я спав	dormie <u>bamus</u> ми спали
2	dormie <u>bas</u> ти спав	dormie <u>batis</u> ви спали
3	dormie <u>bat</u> він спав, вона спала	dormie <u>bant</u> вони спали

FUTURUM PRIMUM INDICATIVI ACTIVI МАЙБУТНІЙ ЧАС ПЕРШИЙ ДІЙСНОГО СПОСОБУ АКТИВНОГО СТАНУ

Отже, Futurum I для дієслова *esse* має такі форми:

Persona	Singularis	Pluralis
prima	ero	erimus
secunda	eris	eritis
tertia	erit	erunt

Для дієслів I, II дієвідміни Futurum I утворюється додаванням до основи інфекта суфікса **-b-** + особові закінчення однини **-o**, **-s**, **-t** та множини **-mus**, **-tis**, **-nt**. *При цьому між суфіксом та закінченням у 2 і 3 ос. одн. та у 1 і 2 ос. мн. з'являється сполучна голосна **-i-**, а у 3 ос. мн. з'являється сполучна голосна **-u-**.

Відмінювання дієслова I дієвідміни *amāre*

Persona	Singularis	Pluralis
1	amab <u>o</u> я любитиму	amab <u>i</u> mus ми любитимемо
2	amab <u>i</u> s ти любитимеш	amab <u>i</u> tis ви любитимете
3	amab <u>i</u> t він, вона любитиме	amab <u>u</u> nt вони любитимуть

Відмінювання дієслова II дієвідміни *habēre*

Persona	Singularis	Pluralis
1	habe <u>o</u> я матиму	habe <u>i</u> mus ми матимемо
2	habe <u>i</u> s ти матимеш	habe <u>i</u> tis ви матимете
3	habe <u>i</u> t він, вона матиме	habe <u>u</u> nt вони матимуть

Для дієслів III і IV дієвідміни Futurum I утворюється додаванням суфікса **-a-** лише у 1 ос. одн. та додаванням суфікса **-e-** для всіх інших осіб + особові закінчення однини **-m**, **-s**, **-t** та множини **-mus**, **-tis**, **-nt**.

Відмінювання дієслова III дієвідміни defendere

Persona	Singularis	Pluralis
1	defend <u>a</u> m я захищатиму	defend <u>e</u> mus ми захищатимемо
2	defend <u>e</u> s ти захищатимеш	defend <u>e</u> tis ви захищатимете
3	defend <u>e</u> t він, вона захищатиме	defend <u>e</u> nt вони захищатимуть

Відмінювання дієслова IV дієвідміни dormire

Persona	Singularis	Pluralis
1	dormi <u>a</u> m я спатиму	dormi <u>e</u> mus ми спатимемо
2	dormi <u>e</u> s ти спатимеш	dormi <u>e</u> tis ви спатимете
3	dormi <u>e</u> t він, вона спатиме	dormi <u>e</u> nt вони спатимуть

Перекладіть українською мовою та проаналізуйте текст:

De familia Romana.

De familia Romana ex libris virorum Romanorum doctorum cognoscimus. Primum locum in ea vir obtinebat. Sed in familia Romana non solum dominus et domina, filii et filiae ipsorum, sed etiam servi erant. Servorum officia varia erant, alii eorum, catenis vincti agros in latifundiis colebant, alii in ludis gladiatoriiis exercebantur, alii domi ministrabant, alii farbi erant, ferrum, argentum aurumque formabant, alii alia faciebant. Multi servorum, praecipue Graeci, viri docti erant. Ei erant scribae, medici et magistri liberorum. Servi vitam molestam et miseram agebant, a dominis injuste puniebantur. Nonnulli servi injuriam dominorum non ferebant et contra eos armis pugnabant.

PASSIVUM TEMPORUM (PRAESENS, IMPERFECTUM, FUTURUM I)

ПАСИВНИЙ СТАН ЧАСІВ СИСТЕМИ ІНФЕКТА.

У латинській мові утворення часів системи інфекта пасивного стану відрізняється від активного стану лише особовими закінченнями:

Persona	Singularis	Pluralis
prima	-or / -r*	-mur
secunda	-ris	-mini
tertia	-tur	-ntur

N.B. *Особове закінчення **-r** у 1й ос. одн. вживається у тих граматичних часах, що в активному стані мають у 1й ос. одн. закінчення **-m**.

PRAESENS INDICATIVI PASSIVI ТЕПЕРІШНІЙ ЧАС ДІЙСНОГО СПОСОБУ ПАСИВНОГО СТАНУ

Відмінювання дієслова I дієвідміни amāre

Persona	Singularis	Pluralis
1	amor мене люблять	amamur нас люблять
2	amaris тебе люблять	amamini вас люблять
3	amatur його, її люблять	amantur їх люблять

Відмінювання дієслова II дієвідміни docēre

Persona	Singularis	Pluralis
1	doceor мене навчають	docemur нас навчають
2	doceris тебе навчають	docemini вас навчають
3	docetur його, її навчають	docentur їх навчають

Відмінювання дієслова III дієвідміни defendēre

N.B. У дієслів III дієвідміни у **3 ос. одн.** та у **1 ос. мн.** і **2 ос. мн.** між основою інфекта та особовим закінченням з'являється сполучна голосна **-i-**, а у **3 ос. мн.** – сполучний голосний **-u-**. *У **2 ос. одн.** сполучна голосна **-i-** змінюється на **-e-** перед закінченням **-ris**.

Persona	Singularis	Pluralis
1	defendor мене захищають	defendimur нас захищають
2	defenderis тебе захищають	defendimini вас захищають
3	defenditur його, її захищають	defenduntur їх захищають

Відмінювання дієслова IV дієвідміни audīre

Persona	Singularis	Pluralis
1	audior <i>мене слухають</i>	audimur <i>нас слухають</i>
2	audiris <i>тебе слухають</i>	audimini <i>вас слухають</i>
3	auditur <i>його, її слухають</i>	audintur <i>їх слухають</i>

IMPERFECTUM INDICATIVI PASSIVI

МИНУЛИЙ ЧАС НЕДОКОНАНОГО ВИДУ ДІЙСНОГО СПОСОБУ
ПАСИВНОГО СТАНУ.

Відмінювання дієслова I дієвідміни amāre

Persona	Singularis	Pluralis
1	amabar <i>мене любили</i>	amabamur <i>нас любили</i>
2	amabaris <i>тебе любили</i>	amabamini <i>вас любили</i>
3	amabatur <i>його, її любили</i>	amabantur <i>їх любили</i>

Відмінювання дієслова II дієвідміни docēre

Persona	singularis	pluralis
1	docebar <i>мене навчали</i>	docebamur <i>нас навчали</i>
2	docebaris <i>тебе навчали</i>	docebamini <i>вас навчали</i>
3	docebatur <i>його, її навчали</i>	docebantur <i>їх навчали</i>

Відмінювання дієслова III дієвідміни defendēre

Persona	Singularis	Pluralis
1	defendebamur <i>мене захищали</i>	defendebamur <i>нас захищали</i>
2	defendebamini <i>тебе захищали</i>	defendebamini <i>вас захищали</i>
3	defendebantur <i>його, її захищали</i>	defendebantur <i>їх захищали</i>

Відмінювання дієслова IV дієвідміни audīre

Persona	Singularis	Pluralis
1	audiebamur <i>мене слухали</i>	audiebamur <i>нас слухали</i>
2	audiebamini <i>тебе слухали</i>	audiebamini <i>вас слухали</i>
3	audiebantur <i>його, її слухали</i>	audiebantur <i>їх слухали</i>

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
МОДУЛЬ 1. ФОНЕТИЧНА ТА ГРАМАТИЧНА БУДОВА ЛАТИНСЬКОЇ МОВИ.....	4
Походження <i>Lingua Latina</i>	4
Алфавіт. Фонетика. Правила вимови.....	5
<i>Nomina substantiva</i>	9
<i>Declinatio prima</i>	10
<i>Declinatio secunda</i>	11
<i>Verbum</i>	12
<i>Praepositiones</i>	13
МОДУЛЬ 2. ЧАСИ СИСТЕМИ ІНФЕКТА В ЛАТИНСЬКІЙ МОВІ.....	14
<i>Praesens indicativi activi</i>	14
<i>Imperativus</i>	16
<i>Declinatio tertia</i>	18
<i>Declinatio quarta</i>	20
<i>Declinatio quinta</i>	21
<i>Gradus comparationis adiectivorum</i>	22
<i>Imperfectum indicativi activi</i>	23
<i>Futurum I indicativi activi</i>	25
<i>Passivum temporum</i>	26
<i>Praesens indicativi passivi</i>	27
<i>Imperfectum indicativi passivi</i>	28
<i>Futurum I indicativi passivi</i>	29
<i>Infinitivus praesentis passivi</i>	30
МОДУЛЬ 3. ЧАСИ СИСТЕМИ ПЕРФЕКТА В ЛАТИНСЬКІЙ МОВІ.....	31
<i>Perfectum indicativi activi</i>	31
<i>Plusquamperfectum indicativi activi</i>	32
<i>Futurum II indicativi activi</i>	34
<i>Passivum temporum systematis perfecti</i>	36
<i>Numeralia</i>	36
<i>Gerundium</i>	40
ЛІТЕРАТУРА.....	41

Навчальне видання

Проніна Ганна Михайлівна
Абрамова Олена Вікторівна

ЛАТИНСЬКА МОВА

Навчальний посібник

Тем. план 2022, поз. № 39.

Підписано до друку 17.04.2022. Формат 60x84 ¹/₁₆. Папір друк. Друк
плоский.

Облік.-вид. арк. 2,52. Умов. друк. арк. 2,50. Замовлення № 13.

«Інститут промислових та бізнес технологій»

49005, Дніпро, пр. Гагаріна, 4

Редакційно-видавничий відділ ІПБТ УДУНТ